

# Introduksjon: Sikkerhetspolitikk og militærmakt i Arktis

*Njord Wegge*

Krigsskolen / Forsvarets høyskole

Norges beliggenhet og grense mot Russland gjør den sikkerhetspolitiske utviklingen i nordområdene og Arktis viktig for landet. Det er slik sett gode grunner til at store deler av Forsvarets oppmerksomhet i dag er rettet nordover. Det finnes mye forskning på de ulike sidene ved militærmaktens rolle i nordområdene og Arktis. Mye av denne forskningen er imidlertid på engelsk, den er fragmentert, og ny forskning blir sjelden eller aldri presentert i en helhetlig sammenheng med et norsk hovedperspektiv.

Dette er en bok som tar for seg flere viktige sider ved militærmakten i land-, sjø- og luftdomenet. I tillegg tar boken enkelte tilbakeblikk på viktige sider ved forsvarshistorien, både med tanke på lærdommer fra kampene i Narvik våren 1940 og fra det mangeårige militærstrategiske og forsvarspolitiske samarbeidet med USA under den kalde krigen. Boken ser også på dagens militære samarbeid med USA, gjennom en undersøkelse av US Marines og deres trening i kalde eller arktiske strøk spesielt. I siste del av boken berøres et viktig, men like fullt lite omtalt tema, nemlig Forsvarets rolle på Svalbard og hvordan Svalbardtraktaten regulerer denne type aktivitet. Til slutt belyses dagsaktuelle utfordringer knyttet til det som i dag gjerne kalles «hybride

trusler» eller «sammensatte virkemidler», mot eventuelle sårbarheter i Nord-Norge.

På en pressekonferanse 31. oktober 2022 meddelte statsminister Jonas Gahr Støre at den sikkerhetspolitiske usikkerheten i vår del av verden hadde blitt så stor at Forsvaret nå gikk inn i en «ny fase» med økt beredskap. Omkranset av forsvarsminister Bjørn Arild Gram og forsvarssjef Eirik Kristoffersen ble det formidlet et alvorlig budskap, men samtidig ble det forsikret at Norge og landets allierte fulgte godt med på utviklingen. Som naboland til Russland i nord, et land som var involvert i en fullskala angrepskrig mot et av sine andre naboland, ga den internasjonale konteksten en grim påminnelse om Forsvarets viktige funksjon som sikkerhetspolitisk virkemiddel for staten for å sikre sin suverenitet, fred og interessene til landets befolkning.

Begreper som nordområdene og Arktis fremstår kanskje for mange som intuitive, men i en akademisk sammenheng er det nødvendig med en kort avklaring av hva som gjerne menes med disse områdene. På samme måte vil også noen sentrale sider ved sikkerhetspolitikk og militærmakt som politisk virkemiddel bli introdusert i det følgende, samt en overordnet innføring i noen nøkkelegenskaper ved Norges militærstrategiske beliggenhet.

Gjennom å publisere ny forskning, med norsk utgangspunkt, om militærmaktens mange sider i grenseflaten mot utenriks- og sikkerhetspolitikk i nordområdene og Arktis, er det et mål å vekke nye generasjoners oppmerksomhet om disse viktige temaene. Samtidig vil boken også være relevant for den generelle samfunnsinteresserte leser som ønsker å dykke ned i spørsmål knyttet til sikkerhetspolitikk og militærmakt i denne regionen.

## Nordområdene og Arktis

Når det snakkes om «nordområdene» menes gjerne de nordligste fylkene i Norge med havområdene rundt, inkludert de arktiske øyene som Jan Mayen og Svalbard. På engelsk blir termen nordområdene ofte oversatt med *High North*, et begrep som også noen ganger inkluderer de nordligste delene av våre naboland, eller til og med hele det europeiske

Arktis. En mer presis avgrensning av det europeiske Arktis vil imidlertid være områder nord for polarsirkelen avgrenset med Grønland i vest, Nordpolen i nord og Russland øst til Uralfjellene, Novaja Semlja og Frans Josefs land.

I politiske sammenhenger avgrenses gjerne «Arktis» med alle hav og landområder nord for polarsirkelen. Dette er områdene nord for 66 grader og 33 minutter nordlig bredde (66° 33' nord). Nord for denne linjen finner vi midnattssol minst en dag på sommeren, mens solen forblir under horisonten ved havoverflaten minst en dag av året på vinteren.

Noen ganger defineres også Arktis basert på temperaturmessige forhold. Da brukes gjerne 10° celsius isotherm-linjen i juli. Nord for denne linjen er gjennomsnittstemperaturen i juli under 10° celsius. Denne avgrensningen er for øvrig temmelig lik det som er den botaniske tregrensen mot nord, samt grensen for hvor langt nord det har vært mulig å drive gårder med tradisjonelt jordbruk og husdyrhold. Da man til en viss grad kan «se» disse sistnevnte temperatur-, natur- og kulturmessige avgrensningene av Arktis, er de på mange måter mer intuitive enn den politiske avgrensningen. For en bok som dette er imidlertid avgrensningen av Arktis til områdene nord for polarsirkelen mest relevant, og vi vil legge til grunn denne betydningen for den Arktiske regionen om ikke noe annet blir presisert. Denne definisjonen er også sammenfallende med hvilke land vi regner som arktiske stater, nemlig stater med territorier nord for polarsirkelen. Dette er de faste medlemsstatene i Arktisk Råd: USA, Canada, Danmark/Grønland, Island, Norge, Sverige, Finland og Russland.

## **Millitærmakt, sikkerhetspolitikk og Norges strategiske beliggenhet**

Militærmaktens rolle i internasjonal politikk har vært, og fortsetter å være, viktig for å forstå den globale utviklingen. Dette gjelder også i Arktis, en region tradisjonelt preget av stabilitet og samarbeid. Militærmakt er et virkemiddel til rådighet for at staten skal kunne oppfylle sine målsettinger, og er slik sett en dimensjon av det noe videre begrepet vi kan kalle en stats sikkerhetspolitikk. I den vestlige militærtradisjonen og tenkningen



**Figur 1.1.** Arktis defineres ofte som områdene nord for polarsirkelen, men kan imidlertid også defineres basert på temperaturmessige forhold. Da brukes gjerne 10° celsius isoterm-linjen i juli, en grense temmelig lik det som er den botaniske tregrensen mot nord.

om krig som sosialt fenomen har den prøyssiske militærteoretikeren Carl von Clausewitz vært toneangivende. Gjennom hans beskrivelse av krigen som en «fortsettelse av politikken med andre virkemidler» setter han hensikten med militærmakten inn i en større kontekst hvor statens politiske mål er det viktigste, og hvor militærmakten og krig blir et middel for å eventuelt nå disse målene.



**Figur 1.2.** Carl von Clausewitz (1780–1831) var en prøyssisk offiser og militærteoretikeren som ikke minst gjennom sitt hovedverk «Om krigen» har vært viktig i vestens tenkningen om militærstrategi og krig som sosialt fenomen. (Maleri av Karl Wilhelm Wach, ukjent kilde, falt i det frie. Foto: Wikimedia Commons, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=695673>)

Innen rasjonalistiske perspektiver på internasjonal politikk, og kanskje særlig innen realismetradisjonen i statsvitenskap, blir militærmakten sett på som det viktigste virkemiddelet en stat har til rådighet for å forfølge sine interesser og sikre sin egen overlevelse. Militærmakten er imidlertid i praksis ofte tett sammenvevd med andre av statens sikkerhetspolitiske verktøy, eksempelvis økonomiske virkemidler eller diplomati. Denne boken legger særlig vekt på militærmaktens rolle som en del av statens virkemidler, og vil derfor gå i dybden på denne dimensjonen.

Ønsker vi å forstå Norges sikkerhetspolitikk og forsvarspolitiske veivalg er det viktig å se historiske erfaringer i sammenheng med geografiske forhold. For Norges del har overfallet 9. april 1940, etterfulgt av fem års okkupasjon, vært viktig. Siden slutten av andre verdenskrig er det imidlertid særlig Sovjetunionen, og senere Russland, som har vært ansett som den dimensjonerende militære trusselen mot Norge. På samme måte har også samarbeidet og sikkerhetsgarantiene fra vestlige demokratier

som USA og Storbritannia i vest, sammen med NATO fra 1949, vært svært viktige i Norges forsvarsplanlegging.

Russland er et land med stormaktsambisjoner. Landet både har, og viser, evne og vilje til å bruke militære virkemidler for å nå sine politiske mål. Mens Russland har en enorm utstrekning og flere militære tyngdepunkt, fremstår Kolahalvøya og de militære installasjonene der som klart viktigst for Norge. Denne regionen er også av avgjørende militær betydning for Russland selv, en betydning som kan øke ettersom de konvensjonelle styrkene virker å svekkes kraftig i krigen mot Ukraina. Ikke minst regnes gjerne landets strategiske ubåter stasjonert på Kola som en nøkkelpasitet, som gjennom sin «andreslagsevne» – evnen til å gjengjelde et eventuelt første angrep med atomvåpen – sikrer Russlands avskrekkessevne, samtidig som evnen underbygger landets plass som global stormakt. Den russiske andreslagsevnen er en kapasitet som blir godt beskyttet av en rekke russiske våpensystemer, installasjoner som i flere tilfeller er lokalisert bare noen få titalls kilometer fra den norske grensen. Naturlig nok har det russiske militære komplekset på Kolahalvøya således i lang tid vært en svært viktig faktor i norsk forsvarsplanlegging, da man har antatt at russerne vil gå langt i å beskytte disse kapasitetene i tilfelle en konflikt med Vesten, noe også denne boken vil komme tilbake til.